

Tuğrul YÜRÜK (*)

TEMEL DİNİ BİLGİLER DERSİ İLE DKAB DERSLERİNDE İBADET ÖĞRETİMİNİN İÇERİK AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

öz

Araştırmada Temel Dini Bilgiler Dersi ve DKAB Dersi öğretim programları ile öğretim materyalleri/ders kitaplarının ibadet öğretimine yaklaşımları karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur. Bu çerçevede Ortaokul ve Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam; I-II) Öğretim Programları ile Öğretim Materyalleri; ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) ile Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programları ile Ders Kitapları içeriğinde ibadet öğretimi kapsamında yer alan konularında İslam içi yorum farklılıklarına ne ölçüde yer verildiği incelenmiştir.

anahtar kelimeler

Temel Dini Bilgiler Dersi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, ibadet öğretimi, İslam içi yorum farklılıkları

abstract

Comparison of Worship Teaching in “Basic Religious Knowledge” and “Religious Culture and Moral Knowledge” Lessons in Terms of Contents

In this study, the approaches to worship teaching of both Basic Religious Knowledge Lesson’s curriculum and Religious Culture and Moral Knowledge

Lesson's curriculum and their materials/course books are revealed comparatively. In this context, it is examined that the interpretation differences in Islam are included to what extent in secondary school and high school Basic Religious Knowledge (Islam; I-II) Curriculum and its teaching materials; elementary education Religious Culture and Moral Knowledge Lesson's curriculum (4, 5, 6, 7 and 8th grades) and high school Religious Culture and Moral Knowledge Lesson's curriculum (9, 10, 11 and 12th grades) and the topics of course books that take place within the scope of worship education.

Keywords

Basic Religious Knowledge Lesson, Religious Culture and Moral Knowledge Lesson, worship teaching, interpretation differences in Islam

Giriş

Talim ve Terbiye Kurulunun 25.06.2012 tarih ve 69 sayılı kararı ile birlikte, ortaokul programlarına öğrencilerin seçebileceği bazı ders alanları eklenmiştir. Söz konusu bu alanlar, "ilköğretim kurumları haftalık ders çizelgesi"ne göre "din, ahlak ve değerler", "dil ve anlatım", yabancı dil", "fen bilimleri ve matematik", "sanat ve spor" ve "sosyal bilimler" alanlarında toplanmaktadır. "Din, ahlak ve değerler" alanı içerisinde "Kur'an-ı Kerim", "Hz. Muhammed'in Hayatı" ile birlikte "Temel Dini Bilgiler" Dersleri yer almaktadır. Alınan karara göre, haftada iki ders saati olarak okutulması planlanan Temel Dini Bilgiler Dersinin iki kez seçilebileceği esası kabul edilmiştir. Aynı ders Lisede ise Talim ve Terbiye Kurulunun 14.08.2012 tarih ve 124 sayılı kararı ile yayımlanan "ortaöğretim kurumları haftalık ders çizelgesi"nde ikinci grup seçmeli dersler listesinde yer almaktadır. Haftada iki saattir. Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, I-II) ve Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, I-II) Öğretim Programları ise Talim ve Terbiye Kurulu'nun 03. 09. 2012 tarih ve 145 ile 147 sayılı kararları ile kabul edilmiştir. Zorunlu dersler arasında yer alan DKAB Dersi ise ilkokul 4. sınıftan itibaren başlamakta, ortaokulun bütün sınıflarında haftada iki saat olarak programlarda yer almaktadır. Lisede ise yine tüm sınıflarda haftada birer saat okutulmaktadır.

Her iki ders din yaklaşımları açısından karşılaştırıldığında *Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında* ibadetler ile ilgili konularda İslam içerisinde yer alan din anlayışlarına ait yorum farklılıklarına yer verileceği belirtilmekte iken *DKAB Dersi Öğretim Programında* mezhepler üstü bir anlayışla, hiçbir konuda dini grupların farklı yorumlarının dikkate alınmayacağı ifade edilmektedir. Bu çerçevede *Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında* yorum farklılıklarının ortaya çıkacağı belirtilen konular ibadet öğretimi içerisinde yer aldığı

için her iki ders, ibadet öğretimi açısından incelemeye alınmıştır. Bu çerçevede araştırmanın temel problemi; *Temel Dini Bilgiler ile DKAB Derslerinin muhtevasında ibadetlerle ilgili İslam içinde yer alan farklı anlayışlarının yorumlarına verilen yerin tespit edilmesidir.*

Söz konusu bu problem kapsamında şu sorulara cevap aramaktayız:

1. Her iki dersin *öğretim programlarında* ibadet ile ilgili konular çerçevede yorum farklılıklarına yer verilmiş midir?
2. Her iki dersin *öğretim materyallerinde/ders kitaplarında* ibadet ile ilgili konularda yorum farklılıklarına yer verilmiş midir?

Araştırmada doküman inceleme yöntemi kullanılmış ve içerik analizi yapılmıştır. Araştırmanın veri toplama aracı, Temel Dini Bilgiler Dersi ve DKAB Dersi öğretim programları ile birlikte bu derslere ait öğretim materyalleri/ders kitaplarıdır. Her iki ders ile ilgili Milli Eğitim Bakanlığına ait web sitesinde “2014-2015 Eğitim Öğretim Yılında Okutulacak İlk ve Orta Öğretim Ders Kitapları” başlığı altında yer alan öğretim materyalleri/ders kitapları incelemeye alınmıştır. (Bkz. <http://www.meb.gov.tr/2014-2015-egitim-ogretim-yilinda-okutulacak-ilk-ve-orta-ogretim-ders-kitaplari/duyuru/7013>) Çalışmada öncelikle iki dersin öğretim programlarının, ardından da öğretim materyallerinin ibadet öğretimine yaklaşımları karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur. Bununla birlikte farklı din anlayışlarının yorumlarına yer verileceği açıkça belirtilen Temel Dini Bilgiler Dersinde bunun ne oranda gerçekleştiğinin tespiti önem taşıdığından, bu ders daha ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Din öğretimi içerisinde yer alan DKAB Derslerini ve seçmeli dersleri inceleyen farklı çalışmalar bulunmaktadır¹. Ancak özellikle Temel Dini Bilgiler ve DKAB Derslerinde yer alan ibadet ile ilgili konularda, İslam içi yorum farklılıklarının içeriğe ne ölçüde yansıtıldığını inceleyen bir çalışma tespit edilmemiştir. Bu çalışma ile Temel Dini Bilgiler ve DKAB Dersleri ile ilgili program ve muhteva geliştirme çalışmalarına katkı sağlamak hedeflenmektedir.

1. Temel Dini Bilgiler (İslam; I-II) ve DKAB Dersleri Öğretim Programlarının Dinbilimsel Yaklaşımları

Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programı (2012: 2)'na göre din ile ilgili bilgilerin, dinin temel kaynaklardan yararlanılarak öğrenilmesi gerekmektedir. Böylelikle toplumun inanç ve ibadet birlikteliği sağlanabilecektir. Programa göre, İslam dini insanın hayatına anlam kazandırmakta, birey ve toplumun mutluluğunu amaçlamaktadır. Dünya ve ahirette mutlu olmak ise İslam'ın iman ilkeleri, ibadet esasları ve genel ahlak kuralları, yaradılış, sorumluluklar, hak ve özgürlükler gibi konular ile ilgili temel esaslarını öğrenip yaşamaya bağlıdır. Böylece

bireylerin kendilerine ve topluma karşı sorumluluklarını bilip uygulamalarına katkı sağlanmış olur. Görüldüğü üzere Temel Dini Bilgiler Dersinin İslam dininin öğretimine bakışı, temel kaynaklardan hareketle İslam dininin inanç, ibadet ve muamelat dediğimiz öğrenme alanlarıyla ilgili eğitim-öğretim yapmak ve bireylerin öğrendiklerini hayatlarına uygulamalarını sağlamaktır. Buna göre programda –açıkça belirtilmemesine rağmen- Dine Dayalı (Confessional) Din Eğitimi Yaklaşımının (bkz. Çapcıoğlu, 2006: 15-29) benimsendiği belirtilebilir. Bu bakış açısı programın genel amaçlarına da yansımaktadır. Bu amaçlar içerisinde yer alan ifadelerden bazıları şöyledir:

- Temel özellikleri ile İslam’ın evrene ve hayata bakışı hakkında bilgi sahibi olmaları,
- İslam’ın temel iman esaslarını kavramaları,
- İslam’ın temel ibadetleri ve bunların uygulamaları hakkında bilgi sahibi olmaları. (Ortaokul Temel Dinî Bilgiler Dersi (İslam; I-II) Öğretim Programı, 2012: 2)

Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programının içeriğinde yer alan üniteler incelendiğinde de Dine Dayalı (Confessional) Din Eğitimi Yaklaşımının etkisi görülmektedir. Bu durum, üniteler ve alt başlıklar içerisinde İslam’ın dışında herhangi bir dine yer verilmemesinden de anlaşılmaktadır. Konular; iman, ibadet ve muamelat olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak Hz. Muhammed ile ilgili herhangi bir ünite veya bir konu başlığının bulunmaması dikkat çekicidir. Sadece “İslam’a Göre Sorumluluklarımız” ünitesinin içerisinde “Peygamberimize Karşı Sorumluluklarımız” isimli bir başlık bulunmaktadır. Bu durumun, *Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programında* Hz. Muhammed ile ilgili bazı konuların² yer almasından, “Hz. Peygamberimizin Hayatı” isimli başka bir seçmeli dersin ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde “Hz. Muhammed” öğrenme alanlarının bulunmasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Ancak yine de Temel Dini Bilgiler gibi bir derste en azından Hz. Muhammed’in İslam dini içerisindeki konumunu ortaya koyan bir ünite bulunmasının daha isabetli olacağı ifade edilebilir.

Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programı (2012)’nda “İslam’ın Beş Temeli” ve “İslam’da İbadetler” ünitelerinde uygulama ile ilgili yorum farklılıklarının dikkate alınacağı belirtilmiştir. Bu bakış açısının açık bir şekilde sadece İslam’a Giriş ünitesinin 6. kazanımı olan “İslam’ın insanın yaratılış özelliklerine en uygun din olduğunu kavrar” (Ortaokul Temel Dinî Bilgiler Dersi (İslam; I-II) Öğretim Programı, 2012: 10) kazanımına yansıtıldığı görülmektedir. Bunun dışındaki kazanımlarda doğrudan İslam merkezli bakış açısına yer veren ifadelere rastlanmamaktadır.

Dini çeşitlilik (bkz. Arıcan, 2011:71-98) açısından bakıldığında “İslam’a Giriş” ünitesinin açıklamalar kısmındaki “bu ünitenin 4. kazanımı işlenirken tüm peygamberlerin mesaj birliğine vurgu yapılacaktır” (Ortaokul Temel Dinî Bilgiler Dersi (İslam; I-II) Öğretim Programı, 2012: 10), “İman’ın Şartları” ünitesinin açıklamalar kısmında bulunan “Hz. Adem’den Hz. Muhammed’e kadar bütün peygamberlerin insanları hep aynı inanca çağırdıkları açıklanacaktır” (Ortaokul Temel Dinî Bilgiler Dersi (İslam; I-II) Öğretim Programı, 2012: 12) gibi ifadeler, programın İslam dışındaki farklı inançlara karşı kapsayıcı bir bakış açısına sahip olduğunun örneklerini ortaya koymaktadır.

Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programında bulunan kazanımların önemli bir kısmı³ bilişsel alana yöneliktir. Bu da programda İslam’ın, daha çok bilgi düzeyinde ele alındığını göstermektedir. Böyle bir bakış açısı öğrenciye sadece bilişsel düzeyde bilgi vermenin, İslam’ın bakış açısını anlamada yeterli olacağını düşünmek anlamına gelir ki bunun doğru olmadığı ortadadır⁴. Bu durum zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi için ele alındığında öğrencilerin edindiği varsayılan İslam ile ilgili bilgilerin -eğer İslam’ın temel ilkelere dayalı bir dini hayat yaşamak istenirse- yeterli olduğu söylenebilir. Ancak, Temel Dini Bilgiler gibi öğrencilerin gönüllü olarak ve daha çok dinlerini daha iyi öğrenme ve önceki öğrenmelerini pekiştirme (Bahçekapılı, 2013: 69) hedefiyle seçtikleri bir derste, öğrencilerin İslam ile ilgili bir bakış açısı geliştirmeleri hedeflenmesi ve buna göre de duyuşsal ve devinişsel kazanımlarla birlikte İslam’ın diğer dinler arasındaki yeri ve İslam içi yorumlara karşı nasıl bir tavır sergilenebileceğine yönelik bir içeriğe yer verilmesi daha isabetli bir bakış açısı olabilirdi. Ayrıca dersin içeriğinde İslam’ın diğer dinler arasındaki konumuna mutlaka değinilmesi gerekirdi.

DKAB Dersi Öğretim Programı (2010: 2) da aynı şekilde İslam dini ile ilgili bilgilerde temel kaynaklardan hareket edileceğini belirtmektedir. Ancak *DKAB Dersi Öğretim Programının* yaklaşımı, mezhebe/dine dayalı (confessional) bir din eğitimi yaklaşımını benimsediğini ifade edebileceğimiz *Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programına* göre farklıdır. *DKAB Dersi Öğretim Programında* “Mezheplerüstü Dinler Açılımlı” bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu yaklaşımda İslam içi yorum farklılıklarının ortak olduğu noktalardan hareketle bilgilendirme yapılmakta, diğer dinler ile ilgili bilgilere de tanıtıcı şekilde yer verilmektedir. Bir başka önemli nokta ise *DKAB Dersi Öğretim Programında* sadece hem İslam hem de diğer dinler ile ilgili bilgilendirme hedeflenirken *Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programında* bilgilendirmenin yanı sıra öğrencinin öğrendiklerini uygulaması da hedeflenmektedir. Her iki program, bu hedeflere yer vermeleri açısından da incelemeye tabi tutulmuştur. Bu çerçevede özellikle farklı bir din eğitimi yaklaşımına sahip olan *Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim*

Programı farklı yorumlara yer vermesi açısından daha detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur.

2. Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, 1-2) Öğretim Programlarında ve Materyallerinde İbadet Öğretimi

Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, 1) Öğretim Programı (2012: 13)'nda ibadet öğretimi ile ilgili konular, "İslam'ın Beş Temeli" ünitesi içerisinde yer almaktadır. Bu ünite "Kelime-i Şehadet", "Namaz", Zekât, "Oruç" ve "Hac" konularına yer verilmiştir. Sadece "Namaz" konusu çeşitli alt başlıklarla ele alınmıştır. "Namaz" başlığı altında "Namazın Dışındaki Şartları", "Namazın İçindeki Şartlar (Rükünler)" konularına yer verilmiştir. Programda "İslam'ın Beş Temeli" ünitesinde *uygulama ile ilgili yorum farklılıklarının dikkate alınacağı* belirtilmesine rağmen *Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, 1) Öğretim Materyalinde* "Namaz", "Zekât", "Oruç" ve "Hac" konuları ile ilgili herhangi farklı bir yoruma yer verilmemiş olması rağmen konuların anlatımında Hanefi mezhebinin görüşlerinin esas alındığı belirtilebilir. Bu durum, yorum farklılıklarına yer verileceğini öne süren *Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, 1) Öğretim Materyali* açısından önemli bir tutarsızlık olarak zikredilebilir.

Öğretim Materyalinde "Namaz" konusu ile ilgili anlatımlarda genelde mezheplerüstü bir anlatım bulunmakla birlikte namazın farzları gibi birtakım konularda Hanefi mezhebinin görüşleri ön plana çıkarılmıştır. Mesela Ta'dil-i erkân, Hanefiler'in dışındaki üç mezhebe göre, kişinin kendi isteği ve fiiliyle namazdan çıkması ise Ebu Hanife'ye göre, farzlar arasındaki sıraya uymak Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre namazın rükünleri arasındadır. (Komisyon, 2007: 227) Aynı şekilde namazın dışındaki şartlarından birisi olan "setr-i avret (örtünmek)" konusunda Hanefiler, erkekler için diz kapaklarını avret olarak kabul ederken Şafii, Maliki ve Hanbeli mezhepleri bu görüşü benimsememiştir. (Komisyon, 2007: 228) Namazın içindeki şartlarından olan kıraat anlatılırken "imama uyan kimse'nin ayrıca kendi başına Kur'an okuması gerekmez. Çünkü Kur'an okununca susmak ve dinlemek gerekir" (Göçer & Yaşlı, 2014: 69) şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklamalar Hanefi mezhebi görüşlerini yansıtmaktadır. Diğer mezheplerin bu konu ile ilgili farklı yorumlarına (bkz. Komisyon, 2007: 242) yer verilmemiştir. Hanefi mezhebinin dışındaki yorumlara yer verilmeyen diğer bir konu da "kâde-i ahire (son oturuş)"dir. Bu konu ile ilgili "namazın sonunda selam vermeden önce bir miktar oturmak. Oturmanın süresi Tahiyat duasını okuyacak kadardır" (Göçer & Yaşlı, 2014: 70) şeklinde sadece Hanefi mezhebinin görüşlerine uygun olan bir açıklama bulunmaktadır. (Komisyon, 2007: 247) Aynı durum "namazın çeşitleri"nden bahsedilirken de görülmektedir. *Öğretim Materyalinde* farz, vacip, sünnet ve müstehap namazlar olarak açıklanan na-

maz çeşitleri (Göçer & Yaşlı, 2014: 70) Hanefi mezhebinin dışındaki mezhepler tarafından kabul edilmemektedir. (Komisyon, 2007: 222)

Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, 2) Öğretim Programı (2012: 18)'nda ise ibadet öğretimine "İslam'da İbadetler" ünitesinde değinilmiştir. Bu ünite içerisinde "Namaz (Namazın Önemi, Namazın Kılınışı)", "Zekât (Zekâtın Önemi, Zekâtın Verilişi)", "Oruç (Orucun Önemi, Oruç Çeşitleri, Oruç Tutarken Nelere Dikkat Edilmelidir)", "Hac ve Kurban (Haccın Önemi, Hacla İlgili Kavramlar, Kurban ve Önemi)" konuları bulunmaktadır. Bu üniteye uygulama ile ilgili yorum farklılıklarının dikkate alınacağı belirtilmiştir.

Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, 2) Öğretim Materyalinde "Namaz" konusundaki "Namazın Kılınışı" başlığında yer alan "Not Edelim" bölümünde "Namazın Vacipleri" ve "Namazın Sünnetleri" konusu sıralanmıştır. (Yapıcı, Türker, Özbay & Akgül, 2014: 37) Vacip kavramı sadece Hanefilerde bulunup diğer mezheplerde bulunmadığı için burada vacip olarak ifade edilenlerin bir kısmı diğer mezheplerde farz veya sünnet kabul edilmektedir. (Komisyon, 2007: 249) Dolayısıyla bu bölümde Hanefilerin terminolojisi kullanılmıştır. "Namazın Kılınışı" başlığı altında namazın içindeki ve dışındaki farzlardan *Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, 1) Öğretim Materyalinde*ki sıralamaya uygun bir şekilde kısaca bahsedilmiş ve iki rekatlık bir namazın kılınışı resimlerle anlatılmıştır. (Yapıcı, Türker, Özbay & Akgül, 2014: 38) Resimlerle birlikte verilen bilgiler incelendiğinde namazın kılınışında mezheplerin farklı yorumlarına yer verilmemiştir. Çünkü namaza başlarken ve ara tekbirlerde ellerin kaldırılması, hizası, kıyam ve rükûda iki ayak arasındaki mesafe gibi konularda mezheplere göre farklı uygulamalar bulunmaktadır. (Komisyon, 2007: 252-253) Tüm bunlarla birlikte "Namaz" konusu bitiminde "Bilgi Kutusu" bölümünde, Hanefi mezhebinin dışında farklı bir yoruma değinilmiştir. (Yapıcı, Türker, Özbay & Akgül, 2014: 43)

"Oruç" konusunda "Oruç Çeşitleri" başlığında orucun farz, vacip ve nafile olmak üzere üç çeşidinden bahsedilmiştir. (Yapıcı, Türker, Özbay & Akgül, 2014: 49-50) Bilindiği üzere oruç bu şekilde Hanefiler tarafından sınıflandırılmıştır. (Komisyon, 2007: 384) Aynı şekilde *Öğretim Materyalinde* adak orucunun vacip bir oruç olduğu belirtilmiştir. (Yapıcı, Türker, Özbay & Akgül, 2014: 50) Belirtilen bu hüküm yine Hanefilere ait bir hükümdür. (Komisyon, 2007: 385) Yine "Oruç Çeşitleri" başlığında "Not Edelim" bölümünde; "Muharrem orucunun Alevi-Bektaşî geleneğine mensup Müslümanlar arasında özel bir yeri vardır. Alevi-Bektaşîler, muharrem ayının ilk on iki gününde oruç tutarlar" (Yapıcı, Türker, Özbay & Akgül, 2014: 50) ifadelerine değinilmiştir. Görüldüğü gibi "Oruç" konusunda da daha çok Hanefi mezhebinin görüşleri esas alınmıştır.

"Zekât" konusunda "Zekâtın Önemi" ve "Zekâtın Verilişi" konuları anlatılırken hiçbir yorum farklılığından bahsedilmemiştir. "Hac ve Kurban" başlığı al-

ında önce hac ile ilgili “Haccın Önemi” ve “Hacla İlgili Kavramlar” konuları bulunmaktadır. Hac ile ilgili herhangi bir yorum farklılığına yer verilmeyerek kurban ile ilgili “Kurban ve Önemi” konusuna değinilmiştir. *Öğretim Materyalinde* konuyla ilgili “zekât verebilecek seviyede zengin olan herkes, kurban kesmekle yükümlüdür. Bu yükümlülüğün dayanağı Kur’an-ı Kerim’deki şu ilahi emirdir: “Biz her ümmete kurban kesmeyi, ibadet olarak emrettik...” Bir başka ayette de “Rabb’in için namaz kıl ve kurban kes” buyrulurken Allah için kurban kesmemiz emredilmiştir” ifadelerine yer verilmiştir. İfadelere göre kurban kesmek bir yükümlülük ve ilahi bir emirdir. Hanefilerin dışındaki fakihlerin çoğunluğuna göre kurban ibadeti müekked bir sünnet olduğundan, bu düşünce Hanefilerin kurbanın vacip olduğu hükmünü çağrışmaktadır. (Komisyon, 2006: 2)

Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, 2) Öğretim Materyalinde İslam içi yorum farklılıklarına sadece “Namaz” ve “Oruç” konularında -kanaatimizce yetersiz bir şekilde- yer verilmesi, “Zekât” ile “Hac ve Kurban” konularında ise hiç yer verilmemesi, Temel Dini Bilgiler Dersinin konulu hedefleri açısından oldukça önemli bir eksikliklerdir.

3. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında İbadet Öğretimi

Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 1-2) Dersi konuları arasında bulunan namaz, oruç, zekât, hac ve kurban ibadetleri, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında* “İbadet” öğrenme alanında 6. sınıfta “Namaz İbadeti” ünitesi, 7. sınıfta “Oruç İbadeti” ünitesi, 8. sınıfta “Zekât, Hac ve Kurban İbadeti” ünitesi içerisinde yer almaktadır.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (2010:73)’nda 6. sınıf “Namaz İbadeti” ünitesinde; “Namaz Nedir ve Niçin Kılınır?”, “Namazın Şartları”, “Namaza Çağrı: Ezan ve Kamet”, “Günlük Namazlar (Beş Vakit Namaz)”, “Cemaatle Namaz”, “Cuma Namazı”, “Bayram Namazı”, “Cenaze Namazı”, “Teravih Namazı”, “Namazı Bozan Durumlar”, “Namazın İnsana Kazandırdıkları” ile “Kunut Duaları ve Anlamı” konu başlıklarına yer verilmiştir. 7. sınıf “Oruç İbadeti” ünitesinde; “Ramazan Ayı ve Önemi”, “Ramazan Orucu”, “Ramazan Ayı ve Oruçla İlgili Kavramlar”, “Muharrem Orucu”, “Oruç Tutarken Nelere Dikkat Etmeliyiz?”, “Orucu Bozan Durumlar”, “Oruç İbadetinin Kişiyeye ve Topluma Kazandırdıkları”, “Ramazan Bayramı Sevinci” ile “Mâûn Suresi ve Anlamı” bulunmaktadır. (İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu, 2010: 73)

8. sınıf “Zekât, Hac ve Kurban İbadeti” ünitesinde; “İnsanın Paylaşma ve Yardımlaşma İhtiyacı”, “İslam’ın Paylaşma ve Yardımlaşmaya Verdiği Önem”,

“Paylaşma ve Yardımlaşma İbadeti Olarak Zekât”, “Toplumsal Dayanışma İbadeti Olarak Sadaka”, “Yardımlaşma Kurumlarımız”, “Hac Nedir ve Niçin Yapılır?”, “Hac ve Umre ile İlgili Kavramlar”, “Haccın İnsan Davranışları Üzerindeki Etkisi” ile “Kurban Nedir ve Niçin Kesilir?” konu başlıklarına yer verilmiştir. Okuma metni olarak da “Kurban Tıglama (Kesme) Duası” konuları yer almaktadır. (İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu, 2010: 73)

3.1. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitaplarında İbadet Öğretimi

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde 6. sınıfta kullanılan ders kitaplarından birisi, Şahinbaş (2014) tarafından hazırlanmıştır. Ders kitabında “Namaz İbadeti” ünitesinde öncelikle “Namaz Nedir ve Niçin Kılınır?” konusu bulunmaktadır. (Şahinbaş, 2014: 26-27) “Namaza Hazırlık Şartları” başlığında “Abdest, Boy Abdesti (Gusül) ve Teyemmüm” konusuna yer verilmiştir. Bu konuda da özellikle abdest ve teyemmüm konusu resimlerle desteklenerek anlatılmıştır. (Şahinbaş, 2014: 27-33) Kitapta abdestin dört farzından bahsedilmiştir. Abdestin dört farzında Sünni mezhepleri ittifak etmekle birlikte Hanefiliğin dışındaki mezhepler bunlara bazı şartlar da ilave etmiştir. Mesela Caferiler, abdestte ayakların yıkanmasının değil, mesh edilmesinin farz olduğu görüşündedir. (Komisyon, 2007: 197) Yine abdestin farzları arasında belirtilen meshin miktarının “başın dörtte biri” (Şahinbaş, 2014: 30) olarak belirtilmesi, Hanefi anlayışın görüşüdür. Diğer mezheplerde meshin miktarı farklılaşmaktadır. (Komisyon, 2007: 197) Kitapta bahsedilen abdest ile ilgili konulardan birisi de abdesti bozan durumlardır. Bu durumlar arasında Hanefilerin benimsediği ancak Şafii ve Malikilerin benimsemediği (Komisyon, 2007: 199) vücudun bir yerinin kanamasının abdesti bozacağı (Şahinbaş, 2014: 32) ifadesine de yer verilmektedir. Yine abdesti bozan durumlar arasında bahsedilen namazda başkalarının duyacağı şekilde gülmek (Şahinbaş, 2014: 32), Hanefilerin düşüncesidir, diğer mezhepler bu durumda abdestin değil sadece namazın bozulacağı görüşündedir (Komisyon, 2007: 199). Kitapta bahsedilen konulardan birisi de gusül ve guslün farzlarıdır. Guslün farzlarının üç tane olduğu (Şahinbaş, 2014: 32) belirtilmiştir. Bu bilgi mezheplerin ortak kabul ettikleri bir bilgi değildir. Gusül alırken bütün vücudun yıkanmasının gerektiği bütün fakihlerce ittifakla kabul edilmiştir. Ancak Hanefi ve Hanbeli mezhebinde ağız ve burnun içi bedenın dışı sayılmış böyle olunca guslün üç farzından bahsedilmiştir. Malikiler, Şafiiler ve Caferilere göre ise ağız ve burnun içinin yıkanması sünnettir. Ayrıca gusülde niyet Hanefilere göre sünnet olmakla birlikte diğer mezheplere göre farzdır. Malikiler, vücudu ovalamanın ve gusül işlemlerine ara vermeden devam etmenin guslün farzlarından olduğu düşüncesindedir (Komisyon, 2007: 206).

Şahinbaş (2014) tarafından hazırlanan kitapta namazın dışından olan farzlar “Namaza Hazırlığın Diğer Şartları”, namazın içinden olan farzlar ise “Namazın Kılınış Şartları” başlıkları ile detaya inilmeden temel bilgiler halinde verilmiştir (Şahinbaş, 2014: 33-34). Namaza hazırlığın diğer şartları arasında belirtilen “setr-i avret konusunda “namaz kılacak erkeklerin en az dizleri ile göbekleri arası örtülü olmalıdır” (Şahinbaş, 2014: 33) ifadesine yer verilmiştir. Bu düşünce Hanefilere aittir, Şafii, Maliki ve Hanbeli mezhepleri ise bu görüşü benimsememiştir (Komisyon, 2007: 228). Namazın kılınış şartları içerisinde bulunan “kade-i ahire”, namazın sonunda “Ettehiyyatü duasını” okuyacak kadar oturmak şeklindeki Hanefi mezhebinin görüşüne göre açıklanmıştır. Şafii ve Hanbelilerde farz olan oturuş süresi teşehhüt miktarına ek olarak salavat getirebilecek kadar, Malikilerde ise hiç değilse selam vermeye elverişli bir süre oturmaktır (Komisyon, 2007: 247). “Namaza Çağrı: Ezan ve Kamet” (Şahinbaş, 2014: 34-35) konusunda ise ezan ve kametin Arapçası ve Türkçesi verilmiştir. Ayrıca Caferi mezhebine mensup olan Müslümanların “Eşhedü enne Muhammeden resulullâh” sözünden sonra “Eşhedü enne Aliyyen veliyullah” ifadesini söyledikleri belirtilmektedir (Şahinbaş, 2014: 35).

“Günlük Namazlar (Beş Vakit Namaz)” başlığında da sabah namazının sünnetinin kılınışı resimlerle, diğer namazlar ise metin halinde anlatılmıştır (Şahinbaş, 2014: 34-46). Namazın kılınışı anlatılırken Hanefi mezhebinin dışındaki mezheplerin namaza başlarken ve ara tekbirlerde ellerin kaldırılması, hizası, kıyam ve rükûda iki ayak arasındaki mesafe gibi konulardaki farklı yorumlarına yer verilmemiştir (Komisyon, 2007: 252-253). Yatsı namazı anlatılırken yer verilen Vitir namazının kılınışı (Şahinbaş, 2014: 45-46) da Hanefi mezhebine göre açıklanmış, mezhepler arasındaki farklı yorumlara yer verilmemiştir⁵. Ayrıca kitapta cemaatle namaz, Cuma, bayram, cenaze ve teravîh namazları, namazı bozan durumlar, namazın insana kazandırdıkları, Kunut duaları ve anlamı gibi konulara yer verilmiştir (Şahinbaş, 2014: 46-53). “Cemaatle Namaz” konusunda bazı namazlarda imamın Fatiha Suresi ile Kur’an’dan bazı ayetleri sesli okurken cemaatin sessizce dinleyeceği belirtilmektedir. Bu anlatım da Hanefi mezhebinin düşüncesini yansıtmaktadır. Zira bu konuda mezhepler farklı görüşler ileri sürmüştür (Komisyon, 2007: 242). “Bayram Namazı”nın kılınışı (Şahinbaş, 2014: 49) anlatılırken Hanefilik esas alınmış, diğer mezheplerin Bayram Namazında alınan tekbirlerle ilgili yorumlarına yer verilmemiştir (Komisyon, 2007: 307). “Namazı Bozan Durumlar” arasında namazda iken başkalarının duyacağı bir şekilde gülmenin namazla birlikte abdesti de bozacağı (Şahinbaş, 2014: 51) belirtilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere namazda başkalarının duyacağı şekilde gülmek, Hanefilerin dışındaki mezheplerce abdesti bozmamaktadır (Komisyon, 2007: 199).

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde 6. sınıfta kullanılan ders kitaplarından bir diğeri, komisyon tarafından hazırlanan *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6 Ders Kitabı*dır. “Namaz İbadeti” ünitesinde “Namaz Nedir ve Niçin Kılınır?” konusu bulunmaktadır (Komisyon, 2014: 30-31). “Namaza Hazırlık Şartları” başlığında “Abdest, Boy Abdesti (Gusül) ve Teyemmüm” konusuna yer verilmiş, abdest ve teyemmüm konusu resimlerle desteklenerek ele alınmıştır (Komisyon, 2014: 32-35). Abdestin farzlarından bahsedilirken Şahinbaş (2014) tarafından hazırlanan kitaba benzer bir içerik bulunmaktadır. Komisyon’un kitabında da abdestin dört farzından ve başın dörtte birinin mesh edilmesi gerektiğinden (Komisyon, 2014: 32) bahsedilmiş ancak Şahinbaş (2014)’ın bahsettiği vücudun bir yerinin kanamasının ve başkalarının duyacağı bir şekilde gülmenin abdesti bozacağı bilgilerine değinilmemiş, mezheplerin farklı yorumlar getirdiği konulara kitapta yer verilmemiştir. “Namaza Hazırlığın Diğer Şartları” ve “Namazın KılınıŞ Şartları” konularından özet bir şekilde bahsedilmiştir (Komisyon, 2014: 36-37). “Namaza Hazırlığın Diğer Şartları” arasında bulunan setr-i avret ve “Namazın KılınıŞ Şartları”ndan birisi olan kade-i ahire konusu (Komisyon, 2014: 36-37), Şahinbaş (2014)’ın kitabında da olduğu gibi Hanefi görüşe göre ele alınmıştır.

“Namaza Çağrı: Ezan ve Kamet” (Komisyon, 2014: 38) başlığında ezan ve kametin Arapçası ve Türkçesi yer almıştır. Ayrıca dipnotta Caferi Müslümanların “Eşhedü enne Muhammeden resulullâh” sözünden sonra “Eşhedü enne Aliyyen veliyyullah” ifadesini kullandıkları ifade edilmiştir (Komisyon, 2014: 38). “Günlük Namazlar (Beş Vakit Namaz)” başlığında sabah namazının sünnetinin kılınıŞı resimlerle, diğer namazlar ise tablo halinde verilmiştir (Komisyon, 2014: 39-45). Resimlerle anlatılan Sabah namazının sünnetinin ve Vitir namazının kılınıŞında Hanefi mezhebinden farklı olan görüşlere değinilmemiştir (Komisyon, 2014: 41, 44). “Cemaatle Namaz”, “Cuma”, “Bayram”, “Cenaze” ve “Teravih Namazları”, “Namazı Bozan Durumlar” da kitapta yer alan konular arasındadır (Komisyon, 2014: 46-52). “Cemaatle Namaz” konusunda namazların bazısında Fatıha suresi ile bazı Kur’an ayetlerini sesli okuyan imamın cemaat tarafından sessizce dinleneceği meselesi bu kitapta bulunmamaktadır. Bayram namazının kılınıŞı (Komisyon, 2014: 49) ise Hanefi mezhebine göre anlatılmıştır. “Namazı Bozan Durumlar” (Komisyon, 2014: 52) konusunda Şahinbaş (2014)’ın belirttiği Hanefilere ait olan başkalarının duyacağı şekilde gülmenin namazla birlikte abdesti de bozacağı görüşüne bu kitapta yer verilmemiştir. Komisyonun hazırladığı kitap, Şahinbaş (2014)’ın kitabına göre “Namazın İnsana Kazandırdıkları” konusunu daha ayrıntılı bir şekilde ele almıştır (Komisyon, 2014: 53-58). Ayrıca Kunut duaları ve anlamı (Komisyon, 2014: 59) gibi konulara yer verilmiştir.

Şahinbaş (2014) ve Komisyon (2014) tarafından hazırlanan kitaplarda bu ünite de konuların anlatımı ayet ve hadis temellidir. Bu da içeriğin oluşturulma-

sında Kur'an ve Sünnet temelli bir din anlayışının esas alındığını göstermektedir. Açıkça bahsedilmese de Hanefi mezhebinin esaslarının dikkate alındığı görülmektedir. Ancak Şahinbaş (2014)'ın kitabında yer alan Hanefilere ait olup diğer mezheplerin benimsemediği bazı görüşlerin Komisyon (2014)'un kitabında bulunmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte her iki kitapta sadece Caferi mezhebi açıkça ifade edilmiştir (Şahinbaş, 2014: 35; Komisyon, 2014: 38).

3.2. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitaplarında İbadet Öğretimi

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 7. Sınıf Ders Kitabı olarak iki farklı kitap öngörülmektedir (Yılmaz, 2014; Komisyon, 2013). Yılmaz (2014) tarafından hazırlanan 7. sınıf ders kitabında "Oruç İbadeti" ünitesinde; "Ramazan Ayı ve Önemi", "Ramazan Orucu", "Ramazan Ayı ve Oruçla İlgili Kavramlar", "Muharrem Orucu", "Oruç Tutarken Nelere Dikkat Etmeliyiz?", "Orucu Bozan Durumlar", "Oruç İbadetinin Kişiyi ve Topluma Kazandırdıkları", "Ramazan Bayramı Sevinci" ile "Mâûn Suresi ve Anlamı"na yer verilmiştir (Yılmaz, 2014: 27-44). Komisyonun (2013) hazırladığı 7. sınıf ders kitabında da "Oruç İbadeti" ünitesinde; başlıklar aynı olmakla birlikte içerik farklılaşmaktadır (Komisyon, 2013: 38-58).

Yılmaz (2014) ve Komisyon (2013) tarafından hazırlanan *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitaplarında* bu ünite de "Ramazan Orucu" konusu içerisinde tüm mezheplerde ortak olarak işlenen, Ramazan, kaza, nafile ve adak orucu şeklinde farklı oruç türlerinden (krş. Yılmaz, 2014: 30; Komisyon, 2013: 42) bahsedilmiş dolayısıyla mezheplerüstü bir bakış açısı benimsenmiştir. Ancak "Orucu Bozan Durumlar" anlatılırken oruç esnasında unutarak bir şey yiyip içmenin orucu bozmayacağı (krş. Yılmaz, 2014: 38; Komisyon, 2013: 49) belirtilmiş ve mezheplerüstü bakış açısının dışına çıkmıştır. Çünkü Malikiler bu görüşü benimsememekte oruçlu iken unutmaya veya yanlışlıkla bir şey yeme-içmenin orucu bozacağını kabul etmektedir (Komisyon, 2007: 408). Ayrıca her iki kitapta diğer İslam içi yorumlar ismen zikredilmezken sadece Muharrem orucu anlatılırken Alevi-Bektaşî gelenek ismen zikredilmiştir (krş. Yılmaz, 2014: 36; Komisyon, 2013: 47).

3.3. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8. Sınıf Ders Kitaplarında İbadet Öğretimi

8. sınıfta okutulan iki kitaptan birisi Muzaffer Aydın tarafından hazırlanmıştır. Söz konusu bu kitapta "Zekât, Hac ve Kurban İbadeti" ünitesinde; "İnsanın Paylaşma ve Yardımlaşma İhtiyacı", "İslam'ın Paylaşma ve Yardımlaşmaya Verdiği Önem", "Paylaşma ve Yardımlaşma İbadeti Olarak Zekât", "Toplumsal Dayanış-

ma İbadeti Olarak Sadaka”, “Yardımlaşma Kurumlarımız”, “Hac Nedir ve Niçin Yapılır?”, “Hac ve Umre ile İlgili Kavramlar”, “Haccın İnsan Davranışları Üzerindeki Etkisi” ile “Kurban Nedir ve Niçin Kesilir?” konu başlıklarına yer verilmiştir (Aydın, 2014: 27-45). Okuma metni olarak da “Kurban Tıglama (Kesme) Duası” bulunmaktadır (Aydın, 2014: 44). Komisyon (2014)’un hazırladığı 8. sınıf ders kitabında “Zekât, Hac ve Kurban İbadeti” ünitesinde; aynı konu başlıklarına ve okuma metnine yer verilmiştir (Komisyon, 2014: 29-54).

Aydın (2014)’ın ve Komisyon (2014)’un hazırladığı kitaplarda haccın farz, umrenin sünnet olduğunu ifade eden bir bilgiye yer verilmiştir (krş. Aydın, 2014: 39; Komisyon, 2014: 42). Ancak umre, Hanefi ve Malikilere göre müekked sünnet, Şafii ve Hanbelilere göre ise farz bir ibadettir (Komisyon, 2007: 547). Yine her iki kitapta kurban kesmenin vacip olduğu belirtilmektedir (krş. Aydın, 2014: 43; Komisyon, 2014: 49). Ancak Hanefilerin dışındaki fakihlerin çoğunluğuna göre kurban ibadeti müekked bir sünnettir (Komisyon, 2006: 2). Ayrıca her iki kitapta ünitenin sonunda okuma metni olarak verilen “Kurban Tıglama (Kesme) Duası”nın girişinde Alevi-Bektaşilerin çeşitli sebeplerle kurban keserken bu duayı okudukları belirtilmektedir (krş. Aydın, 2014: 44; Komisyon, 2014: 51).

4. Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 1-2) Öğretim Materyalleri ile İlköğretim DKAB Ders Kitabındaki İbadet Konularının Karşılaştırılması

Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 1,2) Öğretim Materyalleri ile İlköğretim DKAB 6. sınıf Ders Kitaplarında namaz konusuna namazın ne olduğu, niçin kılındığı gibi konulara ve namazın şartlarına yer verilerek başlanmıştır. 6. sınıf için hazırlanan iki DKAB ders kitabında da “Namaza Hazırlık Şartları” başlığı altında “Abdest, Boy Abdesti (Gusül) ve Teyemmüm” konularına yer verilmiş ve abdest ile teyemmümün alınışı resimlerle anlatılmıştır. *Temel Dini Bilgiler (İslam, 1-2) Öğretim Materyallerinde* abdest ve teyemmümün nasıl alınacağı konularına yer verilmemiştir. *DKAB Ders Kitaplarında* bulunan “Namaza Çağrı: Ezan ve Kamet”, “Günlük Namazlar (Beş Vakit Namaz)”, “Cemaatle Namaz”, “Cuma Namazı”, “Bayram Namazı”, “Cenaze Namazı”, “Teravih Namazı”, “Namazı Bozan Durumlar”, “Namazın İnsana Kazandırdıkları” ve “Kunut Duaları ve Anlamı” konuları, *Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde* bulunmamaktadır. DKAB ders kitabında “Günlük Namazlar (Beş Vakit Namaz)” konusunda sabah namazının sünnetinin kılınışı resimlerle anlatılmıştır. Diğer namazların kılınışı ise bir tablo şeklinde verilmiştir.

Genel olarak ele alındığında her iki kitapta da mezheplerüstü bir anlatım bulunduğu ifade edilebilir. Ancak *Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğre-*

tim Materyallerinde “Namaz” konusu anlatılırken imama uyan kimsenin ayrıca kendi başına Kur’an okuması gibi konularda sadece Hanefi mezhebinin görüşlerine yer verilmiş ve o düşünceye göre anlatılmıştır.

Ortaokul Temel Din Bilgiler (İslam, 2) Öğretim Materyalinde namaz ile ilgili ünitenin ilk konusu “Namazın Önemi”dir. İlköğretim DKAB 6. sınıf ders kitaplarında da “Namaz Nedir ve Niçin Kılınır” başlığında namazın öneminden bahsedilmiştir.

Ortaokul Temel Din Bilgiler (İslam, 2) Öğretim Materyalinde İlköğretim DKAB 6. sınıf ders kitaplarından farklı olarak “Not Edelim” bölümünde “Namazın Vacipleri”ne, ana metinden ayrı bir kutu içerisinde “Namazın Sünnetleri”ne ve “Bilgi Kutusu” bölümünde Şafi mezhebine göre namazın rükûnlarına yer verilmiştir. *Bununla birlikte* namazın vacipleri konusundan bahsedilmesi Hanefi mezhebinin görüşünü çağrıştırmaktadır.

Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde Zekât konusu; “İslam’ın Beş Temeli” ünitesi içerisinde sadece “Zekât” başlığı altında yer almıştır. *İlköğretim DKAB 8. Sınıf Ders Kitaplarında* ise Zekât konusuna geçmeden önce “İnsanın Paylaşma ve Yardımlaşma İhtiyacı”, İslam’ın Paylaşma ve Yardımlaşmaya Verdiği Önem” konuları yer almıştır. Zekât konusu; “Zekât, Hac ve Kurban İbadeti” başlığı altında müstakil bir ünite olarak hac ve kurban ibadetleriyle birlikte ele alınmıştır. Konu başlığı ise “Paylaşma ve Yardımlaşma İbadeti Olarak Zekât”tır. Konu başlığından anlaşıldığı üzere kitaplarda özellikle Zekât ibadetinin paylaşma ve yardımlaşma ibadeti olması özelliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca “Zekât, Hac ve Kurban İbadeti” ünitesinde “Paylaşma ve Yardımlaşma İbadeti Olarak Zekât” konusundan sonra hemen hac ve kurban ibadeti ile ilgili konulara geçilmemiş, paylaşma ve yardımlaşmaya vurgu, “Toplumsal Dayanışma İbadeti Olarak Sadaka” ve “Yardımlaşma Kurumlarımız” başlıklarıyla daha da güçlendirilmiştir.

Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 2) Öğretim Materyalinde “Zekât” başlığı altında “Zekâtın Önemi” ve “Zekâtın Verilişi” konularına yer verilmiştir. Bu bakımdan *Ortaokul Temel Din Bilgiler (İslam, 1-2) Öğretim Materyalinin* ikisinin birlikte değindiği konular ile İlköğretim DKAB 8. sınıf ders kitaplarının konularının birbirine benzer olduğu ve aralarında içerik açısından çok fazla farklılığın olmadığını söylemek mümkündür. *Temel Dini Bilgiler Öğretim Materyali* ve *DKAB 8. Sınıf Ders Kitapları* birlikte değerlendirildiğinde her iki kitapta da Zekât konusunun fıkhi boyutuna yer verilmekle birlikte *DKAB 8. Sınıf Ders Kitaplarında* paylaşma ve yardımlaşma boyutuna daha fazla dikkat çekilmiş, konu içeriği, etkinlikler aracılığıyla daha da zenginleştirilmiştir. Ayrıca etkinlikler açısından *Ortaokul Temel Din Bilgiler (İslam, 2) Öğretim Materyalinin*, *Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyaline* nazaran daha zengin olduğu da ifade edilebilir.

Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde “Oruç” konusu; “İslam’ın Beş Temeli” ünitesi içerisinde yer almıştır. İçerik daha çok oruç ve ramazan ayı ile ilgili genel bilgilerin verilmesi şeklindedir. *Ortaokul Temel Din Bilgiler (İslam, 2) Öğretim Materyalinde* ise “İslam’da İbadetler” ünitesinde “Oruç” konusuna yer verilmiştir. “Orucun Önemi”, “Oruç Çeşitleri” ve “Oruç Tutarken Nelere Dikkat Edilmelidir” konunun alt başlıklarıdır.

İlköğretim DKAB 7. Sınıf Ders Kitaplarında başlı başına bir “Oruç İbadeti” ünitesi bulunmaktadır. “Oruç İbadeti” ünitesinde; “Ramazan Ayı ve Önemi”, “Ramazan Orucu”, “Ramazan Ayı ve Oruçla İlgili Kavramlar”, “Muharrem Orucu” gibi oruç ile ilgili hazırlık niteliği taşıyan konulardan sonra orucun fihhi boyutunu içeren “Oruç Tutarken Nelere Dikkat Etmeliyiz?” ve “Orucu Bozan Durumlar” başlıklarına yer verilmiştir. Daha sonra da orucun bireysel ve toplumsal boyutunu öne çıkaran “Oruç İbadetinin Kişiyi ve Topluma Kazandırdıkları” ve “Ramazan Bayramı Sevinci” konuları bulunmaktadır. Ünite “Mâûn Suresi ve Anlamı” ile sona ermektedir.

Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 1-2) Öğretim Materyalleri ile İlköğretim DKAB 7. Sınıf Ders Kitapları ile karşılaştırıldığında *İlköğretim DKAB 7. Sınıf Ders Kitaplarının* içerik açısından daha zengin olduğu ifade edilebilir. En önemli noktalardan birisi de *Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programında* oruç ibadeti ile ilgili yorum farklılıklarına dikkat edilmesi gerektiği hususu özellikle belirtilmesine rağmen bu konuda ismen belirtilmemekle birlikte Hanefi mezhebinin görüşleri esas alınmıştır. Fakat sadece -DKAB Dersinde de olduğu gibi- Muharrem orucunun Alevi-Bektaşî geleneğinde özel bir yeri olduğundan bahsedilerek farklı bir yoruma ismen yer verilmiştir. Muharrem Orucu konusuna *Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 2) Öğretim Materyalinde* bir cümle ile yer verilirken *İlköğretim DKAB 7. Sınıf Ders Kitaplarında* konu daha ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. Ayrıca Muharrem Orucunun Alevi-Bektaşî gelenekteki öneminden de bahsedilmektedir.

Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde hac konusu; “İslam’ın Beş Temeli” ünitesi içerisinde yer almıştır. *Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 2) Ders Kitabında* ise hac konusuna “İslam’da İbadetler” ünitesinde “Hac ve Kurban” başlığı ile yer verilmiştir. Konunun hac ile ilgili bölümünün alt başlıkları “Haccin Önemi” ve “Hacla İlgili Kavramlar”dır.

İlköğretim DKAB 8. Sınıf Ders Kitaplarında ise hac konusu; “Zekât, Hac ve Kurban İbadeti” ünitesi içerisinde yer almaktadır. Ünite hac ile ilgili konu başlıkları; “Hac Nedir ve Niçin Yapılır?”, “Hac ve Umre ile İlgili Kavramlar” ile “Haccin İnsan Davranışları Üzerindeki Etkisi”dir. Konunun fihhi boyutuna “Hac Nedir ve Niçin Yapılır?” başlığında değinilmiştir.

Ortaokul Temel Dini Bilgiler Materyalleri ile İlköğretim DKAB Ders Kitapları içerik olarak değerlendirildiğinde genel olarak birbirine benzemekle birlikte

İlköğretim DKAB Ders Kitaplarının haccın insan davranışlarına etkisini ayrı bir başlık altında incelemesiyle farklılaştığı belirtilebilir.

Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde kurban konusu bulunmamaktadır. *Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 2) Öğretim Materyalinde* ise “İslam’da İbadetler” ünitesinde “Hac ve Kurban” konusunda hac ibadeti ile birlikte yer almaktadır. Kurban konusu ile ilgili tek başlık, “Kurban ve Önemi”dir. *Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 2) Öğretim Materyalinde* kurban konusunda Hanefi mezhebinin vacip olduğu hükmünü çağrıştıran ifadeler kullanılmıştır.

İlköğretim DKAB 8. Sınıf Ders Kitaplarında ise kurban konusu; “Zekât, Hac ve Kurban İbadeti” ünitesi içerisinde “Kurban Nedir ve Niçin Kesilir?” konu başlığı ile yer almıştır. Ayrıca konuya Alevi-Bektaşî gelenekte önemli bir yeri olan “Kurban Tıglama (Kesme) Duası”nı içeren bir okuma metni de ilave edilmiştir. Yorum farklılıklarına yer vereceğini iddia eden *Temel Dini Bilgiler Öğretim Materyalinde* buna benzer bir etkinliğin olmaması, *Temel Dini Bilgiler Öğretim Materyali* açısından bir eksiklik olarak nitelendirilebilir.

Tüm bunlar birlikte *Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 1-2) Öğretim Materyalleri* ile *İlköğretim DKAB Ders Kitapları* içerik olarak değerlendirildiğinde benzer konular olmakla birlikte *İlköğretim DKAB Ders Kitaplarının* daha fazla öğrenci seviyesine hitap ettiği ve konuların eğitimsel etkinliklerle desteklenerek anlatımı açısından daha zengin olduğu belirtilebilir. Nitekim Bahçekapılı (2013)’nın araştırmasında da *Temel Dini Bilgiler (İslam, 1-2) Öğretim Materyallerini* öğrenciler, üslubu, ders içi etkinlikler yapılmasına imkan sağlamaması, tasarımı vb. (Bahçekapılı, 2013: 153), öğretmenler ise basit ve yüzeysel olması, amaçlara ulaşmaya hizmet edememesi (Bahçekapılı, 2013: 238), öğrencilerin ilgisini çekmemesi, konuların somutlaştırılmaması (Bahçekapılı, 2013: 239) gibi konularda eleştirmektedir. Bir başka çalışmada da İlköğretim DKAB Öğretim Programının ortaokul ve lise Temel Dini Bilgiler programlarına göre daha ayrıntılı ve kapsamlı olduğu ifade edilmiştir (Seçmeli Din Eğitimi Dersleri İnceleme ve Değerlendirme Raporu, 2013: 22).

5. Ortaöğretim (Lise) Temel Dini Bilgiler (İslam, 1-2) Öğretim Materyallerinde İbadet Öğretimi

Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde “İbadet Hayatı” ünitesi içerisinde “Namaz (Namazın Önemi, Namazın Kılınışı)”, “Zekât (Zekâtın Önemi, Zekâtın Verilişi)”, “Oruç (Orucun Önemi, Oruç Çeşitleri, Oruç Tutarken Dikkat Edilmesi Gereken Şeyler)”, “Hac ve Kurban (Haccın Önemi, Hac ile İlgili Kavramlar, Kurban ve Önemi)” konuları bulunmaktadır (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 65-102).

Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde “Namaz” (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 66-85) konusunda bazı yorum farklılıkları ile ilgili bilgilere yere verilmiştir. Bu farklılıklar arasında namazda Fatıha suresini okumak, imama uyan kimsenin kendi başına ayrıca Kur’an okumasının hükmü, Fatıha’yı açıktan okurken besmeleyi de açıktan okumanın hükmü, namazda son oturuş, ta’dil-i erkân yani namazın rükünlerine uymanın hükmü, sehiv secdesi, tekbir almak için ne zaman elleri kaldırmak gerektiği, namaza başlayınca okunacak dualar, özür yokken göğsü kiblede çevirmek, müekked sünnet, Vitir namazı, Cuma namazında cemaat için imamla birlikte kaç kişinin olması gerektiği, Bayram namazının hükmü ve kılınışı, Cenaze namazının sünnetleri ve kılınışı, farz namazlar için cemaate devam etmenin hükmü konuları bulunmaktadır (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 72-84). Namazın şartları ve rükünleri, setr-i avret, vacip kavramı; namazın vacipleri, cuma namazının geçerli olması için gerekli şartlar arasında bulunan vaktin ne zaman olduğu gibi konularda ise farklılıklar olmasına rağmen Hanefi mezhebi dikkate alınarak konular anlatılmıştır (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 69-82). Sadece akşam namazının vakti ile ilgili konuda Ebu Hanife’nin değil, onun dışındaki mezhep imamlarının ortak olduğu görüşe yer verilmiştir (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 70).

Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde “Zekât” (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 85-88) ve “Oruç” (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 88-94) konusunda ise herhangi bir yorum farklılığına yer verilmemiştir. Ancak “Zekâtın Verilişi” başlığı altında fitr sadakasının hükmünden bahsedilirken vacip olduğu ayrıca fitrenin bayram namazına çıkmadan önce, hatta ramazanın başından itibaren herhangi bir günde verilmesi gerektiği belirtilmiştir (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 65-102). Bu görüşler, Hanefilere aittir. Şafii, Maliki ve Hanbelilere göre fitr sadakası farzdır (Komisyon, 2007: 501) ve fitr sadakası Hanefilere göre ramazan bayramının 1. günü tan yerinin ağarmasına, Şafii, Maliki ve Hanbelilere göre ise güneşin batışına kadar verilmelidir (Komisyon, 2007: 505). “Hac ve Kurban” (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 94-101) konusunda dikkat çekilen bazı yorum farklılıkları ise Sa’yin, Müzdelife vakfesinin ve kurban kesmenin hükmü ve kurban kesme zamanıdır. “Oruç Çeşitleri”nden bahsedilirken, farz, vacip ve nafil oruçtan bahsedilmiştir (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 90-91). Bu sınıflama ve adak orucunun vacip olduğu görüşü Hanefilere aittir (Komisyon, 2007: 384-385). *Öğretim Materyalinde* Ramazan orucunun kazasının belli bir zamanı olmadığı belirtilmiştir (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 90). Bu görüş de Hanefilerin görüşüdür. İmam Şafii kazaya kalan orucun aynı yıl içinde kaza edilmesi gerektiğini düşünmektedir (Komisyon, 2007: 384-385). *Öğretim Materyalinde* orucu bozmayan durumlar arasında kişinin oruçlu olduğunu unutarak yeme-içmesi ile göze ilaç damlatmak sayılmıştır (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 93). Ancak bu görüşler hakkında mezhepler arasında

tartışma olduğu bilinen bir husustur. Mesela Malikiler, ister unutarak isterse yanlışlıkla olsun bir şey yiyip içmenin orucu bozacağı görüşündedir (Komisyon, 2007: 408). Göze ilaç damlatma konusunda da görüş ayrılığı bulunmaktadır (Komisyon, 2007: 409). *Öğretim Materyalinde* Zekât ve oruç konusu ile ilgili bilgiler verilirken Hanefilerin görüşleri daha fazla yer almışken farklı görüşlere sahip mezhepler ve onların görüşlerinden bahsedilmemiştir.

Öğretim Materyalinde “Haccın Önemi” başlığı altında haccın bir kişiye farz olmasının şartları arasında sağlıklı olmak belirtilmiştir (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 95). Ancak Ebu Hanife ve İmam Malik’e göre sağlıklı olmayanın yerine vekil göndermesi gerekmez, Ebu Yusuf ve Muhammed ile Şafii ve Hanbeli hukukçulara göre ise vekil göndermeli veya vasiyet etmelidir (Komisyon, 2007: 517). *Öğretim Materyalinde* sa’yin ve Müzdelife vakfesinin hükmü ile ilgili farklılıklara yer verilmiştir (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 98-99). Ayrıca *Öğretim Materyalinde* taşları attıktan sonra Temettû ve Kıran haccı yapanların Hedy kurbanını kesmelerinin ve Mekke haremünde ve bayramın ilk üç gününden birinde saçların tıraş edilmesi veya kısaltılmasının vacip, ömürde bir kez umre yapmanın sünnet olduğu belirtilmiştir (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 99). Bu hükümlerle ilgili de mezhepler arasında farklılıklar bulunmaktadır⁶.

Öğretim Materyalinde kurban kesmenin hükmü ve zamanı ile ilgili mezhepler arasındaki görüş farklılıklarına yer verilmiştir (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 99-100). Kurban kesmekle mükellef olmanın şartları arasında diğer şartlarla birlikte ergin ve akıllı olmak sayılmıştır (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 100). Hanefi fakihlerinden İmam Muhammed’e ve Şafilere göre kurban mükellefiyeti için akıl ve bulûğ şarttır. Ancak Ebu Hanife ve Ebu Yusuf ile Maliki ve Hanbeli mezheplerine göre akıl ve bulûğ şart olmayıp gerekli mali güce sahip olan küçük çocukların ve akıl hastalarının adına kanuni temsilcilerinin kurban kesmesi gerekir (Komisyon, 2006: 3-4). *Öğretim Materyalinde* deve veya sığırı, yedi kişinin ortak olarak kurban kesebileceği, koyun ile keçinin bir kişi tarafından kurban edileceği ifade edilmiştir (Altıntaş, R. & Dereli, M. V., 2014: 101). Bu hüküm Hanefiler dahil üç mezhebin kabul etmiş olduğu bir hüküm olmakla birlikte, Maliki mezhebinde parasına ve etine iştirakle ortak kurban kesimi câiz görülmemektedir (Komisyon, 2006: 7).

Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde konular genellikle Hanefi mezhebine göre anlatılmakta, eğer bir yorum farklılığı varsa bu farklılığa ilgili mezhebin ismi verilerek değinilmektedir. *Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, II) ile Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, I) Öğretim Programlarında* ve *Materyallerinde* ünitelerin ismi birbirinden farklı olmasına rağmen yer verilen konular ve bu konuların alt başlığı birbiriyle aynıdır. Bunun yerine konuların farklı başlıklar halinde verilmesi daha uygun olabilirdi.

Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, II) ile *Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, I)* Öğretim Materyalleri incelendiğinde özellikle ortaöğretim döneminde konu başlıkları aynı olmasına rağmen ilave konulara yer verildiği görülmektedir. Bu farklılıklar arasında şunlar vardır:

- Namaz başlığında; beş vakit namaz ve kılınışı, vitir namazı, Cuma namazı, bayram namazı, cenaze namazı ve cemaatle namaz kılmak,
- Zekât konusunda; zekâtın geçerli olması için gerekli şartlar, zekât verilecek mallardan bazıları ve fitr sadakası,
- Oruç başlığında; oruç tutma zorunluluğunu ortadan kaldıran haller, oruç nasıl tutulur, orucu bozan ve bozmayan bazı durumlar,
- Hac başlığında; hac çeşitleri, ihram, mikat, vakfe, tavaf gibi ortak kavramlara değinilmesinin dışında Hacerü'l-Esved, sa'y, hervele, Müzdelife vakfesi, Mina'da şeytan taşlamak, Hedy kurbanı, tıraş ve umre vs. farklı kavramlar.
- Kurban konusunda ise "Kurban ve Önemi" başlığında her iki kitapta birbirine çok yakın bilgilere yer verilmiştir.

Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 2) Dersi Öğretim Programında yorum farklılıklarına değinilmesi ile ilgili herhangi bir bilginin bulunmaması, *Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 2) Öğretim Materyaline* de yansımış, hiçbir şekilde yorum farklılıklarına değinilmemiştir. *Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 2) Öğretim Materyalinde* "Temel Dokunulmazlıklar", "Aile Hayatı", "İslam'a Göre Yaşam Olayları", "Toplumsal Değerler", "İslam, Hayat ve Bilim" ile "İslam ve Manevi Hayat" üniteleri yer almaktadır. Ünite başlıkları incelendiğinde ünitelerin yorum farklılığı ihtimalinin olmadığı ünitelerden oluştuğu görülmektedir. Bundan dolayı yorum farklılığın olmaması bir eksiklik olarak değerlendirilmeyebilir.

6. Ortaöğretim (Lise) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabında İbadet Öğretimi

Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında ibadetler ile ilgili üniteler, "İbadet" öğrenme alanındadır. Bu ünite içerisinde yer verilen konular ise "İnanç-İbadet ilişkisi", "Başlıca İbadetler", "Namaz", "Oruç", "Zekât", "Hac", "Kurban" ile "Salih Amel" konularıdır. Ayrıca bu üniteye okuma metni olarak "Hz. Ali'nin Örnek Şahsiyeti ve İbadetin Önemine Dair Sözleri" yer almaktadır.

İbadet öğretimi ile ilgili konular, Genç tarafından hazırlanan *10. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabında* "İslam'da İbadetler" ünitesi içerisinde-

dir (Genç, 2014: 31-50). Bu ünite içerisinde “İnanç-İbadet ilişkisi”, “Başlıca İbadetler”, “Namaz”, “Oruç”, “Zekât”, “Hac”, “Kurban” ile “Salih Amel” konuları bulunmaktadır. Bu ünite de okuma metni olarak “Hz. Ali’nin Örnek Şahsiyeti ve İbadetin Öneme Dair Sözleri” yer almaktadır. Kitapta “Namaz” başlığında yer alan vitir namazının kılınışı Hanefi mezhebine göre tarif edilmiş, mezhepler arasındaki farklı yorumlara yer verilmemiştir⁷. Aynı şekilde Ramazan ve Kurban Bayram namazlarını kılmanın hükmünün de –ki mezhepler arasında görüş farklılıkları vardır- vacip olduğu (Genç, 2014: 44-48) belirtilerek sadece Hanefilerin görüşüne yer verilmiştir⁸. “Oruç” konusunda unutarak yiyip içmenin orucu bozup bozmayacağı ile ilgili görüş farklılıkları (Komisyon, 2007: 408) olmasına rağmen bu durumun orucu bozmayacağı ifade edilmiştir (Genç, 2014: 38). Kitapta “Zekât”, “Hac” konularında herhangi bir tartışmalı bilgi bulunmamaktadır. “Kurban” ile ilgili olarak “akıllı, ergenlik çağına gelmiş ve maddi imkânları iyi olan Müslümanların kurban kesmeleri Yüce Allah’ın emridir. Bu hususla ilgili olarak bir ayette, “Rabb’in için namaz kıl ve kurban kes.” buyrulur” (Genç, 2014: 42) ifadeleri yer almaktadır. Kurban kesmek için akıl ve bulgün şart olması konusu mezhepler arasında tartışmalıdır⁹. Ayrıca yukarıdaki ifadeler Hanefi mezhebinin kurbanın vacip olduğu hükmünü de çağrıştırmaktadır. Kitapta yer alan büyükbaş hayvanların en fazla yedi kişi tarafından kurban edilebileceği görüşü de mezhepler arasında ihtilafıdır¹⁰. Dolayısıyla kitap mezhepler arasındaki ihtilafli konulara yer vermiş ve bu konuları Hanefi Mezhebinin bakış açısıyla ele almıştır.

Bir diğer kitap olan Ekşi, Yapıcı, Özbay ve Akgül tarafından hazırlanan 10. sınıf ders kitabında da ibadet öğretimi kapsamında değerlendirilecek konular “İslam’da İbadetler” ünitesi içerisinde bulunmaktadır (Ekşi, A., Yapıcı, A., Özbay, E. & Akgül, M. 2014: 41-62). Bu ünite içerisinde yer alan konular ise “İnanç-İbadet ilişkisi”, “Başlıca İbadetler”, “Namaz”, “Oruç”, “Zekât”, “Hac”, “Kurban” ile “Salih Amel” konularıdır. Bu ünite de okuma metni olarak “Hz. Ali’nin Örnek Şahsiyeti ve İbadetin Öneme Dair Sözleri” yer verilmiştir. Bu kitapta Genç (2014)’in kitabından farklı olarak “Namaz” konusu içerisinde namazın dışındaki ve içindeki farzlardan bahsedilmiştir (Ekşi, A., Yapıcı, A., Özbay, E. & Akgül, M. 2014: 44-48). Konu ile ilgili farklı görüşler öne süren başka mezhepler bulunmasına rağmen farzların bu şekilde sıralanması Hanefilere aittir¹¹. Namazda yerine getirilmesi gereken farzlardan birisi, “Namaz sonunda “Ettehiyyatü” duasını okuyacak kadar oturmak (kade-i ahire)” olarak belirtilmiştir (Ekşi, A., Yapıcı, A., Özbay, E. & Akgül, M. 2014: 47). Bu görüş de sadece Hanefi mezhebinin görüşlerini yansıtmaktadır (Komisyon, 2007: 247). “Oruç”, “Zekât”, “Hac” konularında ise mezhepler arasında tartışmalı olan konulara yer verilmemiştir. “Kurban” konusunda Genç (2014)’in kitabında yer alan kurban kesmenin hükmü, kurban kesmekle mükellef olanlar ve büyükbaş hayvanların kaç kişiyle

kurban edilebileceği konusundaki tartışmalı bilgiler Ekşi, Yapıcı, Özbay ve Akgül tarafından hazırlanan kitapta (2014: 47) da bulunmaktadır. Bu kitapta da Genç (2014) tarafından hazırlanan kitaba benzer şekilde mezhepler arasındaki ihtilafli konulara Hanefi Mezhebinin bakış açısıyla yer verilmiştir.

Genç (2014)'in kitabı ile Ekşi, Yapıcı, Özbay ve Akgül tarafından hazırlanan kitaplar (2014) incelendiğinde Genç'in hazırladığı kitabın Ekşi, Yapıcı, Özbay ve Akgül tarafından hazırlanan kitaba oranla Hanefi mezhebinin görüşlerine daha fazla yer verdiği şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Bu da Genç'in hazırladığı kitabının programın benimsediği mezheplerüstü yaklaşıma uygun bir içeriğe sahip olmadığı anlamına gelmektedir.

7. Ortaöğretim (Lise) Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyali ile Ortaöğretim (Lise) DKAB 10. Sınıf Ders Kitabındaki İbadet Konularının Karşılaştırılması

Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde “Namaz” üst başlığının içerisinde “Namazın Önemi” ve “Namazın Kılınışı” alt başlıkları bulunmaktadır. “Namazın Önemi” başlığı içerisinde; namazın önemiyle birlikte namazın kimlere farz olduğu, farzları, vacipleri, sünnetleri, namazı bozan şeyler ve namazın çeşitleri konularına değinilmiştir. “Namazın Kılınışı” başlığında da beş vakit namaz ve kılınışı, vitir namazı, Cuma namazı, bayram namazı, cenaze namazı, cemaatle namaz kılmak konuları yer almaktadır.

Genç tarafından hazırlanan *DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında* “Namaz” başlığı bulunmaktadır. Bu başlık içerisinde kısaca namazın önemi, namazın çeşitleri -sadece ismen-, beş vakit namazın kılınışı, vitir, Cuma, bayram, cenaze namazları ile namazın bireysel ve toplumsal faydaları hakkında kısaca bilgi bulunmaktadır. Ekşi, Yapıcı, Özbay ve Akgül tarafından hazırlanan *DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında* ise konu Genç'in hazırladığı kitaba göre biraz daha detaylı anlatılmıştır. Bu kitapta “Namaz” başlığı içerisinde namazın önemi, namazın farzları, sabah namazının farzının ve iki rekattan fazla olan bir namazın kılınışına yer verilmiştir.

Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde “Zekât” başlığının altında “Zekâtın Önemi” ve “Zekâtın Verilişi” konuları yer almaktadır. “Zekâtın Verilişi” konusunda da zekâtın geçerli olması için gerekli şartlar, zekât verilecek mallardan bazıları ve fitir sadakası konularına değinilmiştir.

Zekât konusu, Genç tarafından hazırlanan *DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında* yer alan “İslam'da İbadetler” ünitesi içerisinde yer almaktadır. *Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalindeki* Zekât ile ilgili benzer bilgilere yer verilmiş ancak çok fazla ayrıntıya girilmemiştir. Ekşi, Yapıcı, Özbay ve Akgül tarafından

hazırlanan *DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında* da benzer bilgiler bulunmakla birlikte Genç'in kitabına göre biraz daha fazla ayrıntı bulunmaktadır. Üç kitap değerlendirildiğinde konuyla ilgili en ayrıntılı bilgi, *Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde* bulunmaktadır. Ekşi, Yapıcı, Özbay ve Akgül tarafından hazırlanan *DKAB 10. Sınıf Ders Kitabının* yer verdiği "İlkeler Çıkarılım" ve "Bilgi Kutuları" gibi etkinlikler ile konuyu biraz daha öğrenci açısından ilgi çekici hale getirdiği belirtilebilir.

Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde "Oruç" başlığının altında "Orucun Önemi", "Oruç Çeşitleri" ve "Oruç Tutarken Dikkat Edilmesi Gereken Şeyler" başlıkları yer almaktadır. "Orucun Önemi" başlığı kapsamında oruç tutmanın kişi ve toplum açısından yararları ve orucun farz olmasının şartları gibi konular bulunmaktadır. "Oruç Çeşitleri" konusunda ise farz, vacip, nafil ve mekruh oruçlar hakkında bilgiler verilmiştir. "Oruç Tutarken Dikkat Edilmesi Gereken Şeyler" başlığında ise oruç tutma zorunluluğunu ortadan kaldıran haller, oruç nasıl tutulur, orucu bozan ve bozmayan bazı durumlar gibi bilgilere değinilmiştir. Genç'in hazırladığı *DKAB 10. Sınıf Ders Kitabı* ile Ekşi, Yapıcı, Özbay ve Akgül tarafından hazırlanan *DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında* da *Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyaliyle* yaklaşık aynı bilgilere yer verilmiş ilaveten Alevi-Bektaşî gelenekte Muharrem orucuna özel bir önem verildiği bilgisinden bahsedilmiştir.

Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde hac ile ilgili konulara "Hac ve Kurban" ünitesi içerisinde "Haccın Önemi" ve "Hacla İlgili Kavramlar" başlıkları ile değinilmiştir. "Haccın Önemi" başlığı altında haccın önemiyle birlikte haccın kelime anlamı, haccın farz olmasının şartları, hac çeşitleri gibi konular vurgulanmıştır. "Hacla İlgili Kavramlar" başlığında ise ihram, mikat, vakfe, tavaf, Hacerü'l-Esved, sa'y, hervele, Müzdelife vakfesi, Mina'da şeytan taşlamak, Hedy kurbanı, traş ve umre kavramlarına yer verilmiştir. Genç'in hazırladığı *DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında* "Hac" konusunda haccın öneminin yanı sıra haccın kelime anlamı, haccın kimlere farz olduğu kısaca açıklanmış ardından da haccın yapılış şekli anlatılmıştır. Ekşi, Yapıcı, Özbay ve Akgül tarafından hazırlanan *DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında* da "Hac" konusunda haccın öneminin yanı sıra haccın kelime anlamına ve yapılış şekline değinilmiştir. Haccın kimlere farz olduğu konusunda "belirli şartları taşıyan Müslümanların ömründe bir defa hacca gitmesi farzdır." ifadesi kullanılarak şartlar açıkça belirtilmemiştir. Ayrıca konunun sonunda toplumda var olan hacca gidenin dünya işlerinden uzaklaşması gerektiği şeklindeki anlayışın yanlışlığı belirtilmiştir. Bu kitaptaki diğer iki kitaptan olan farklı noktalardan birisi de "Not Edelim" bölümünde haccın farzlarına yer verilmesidir.

Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde kurban konusunda "Hac ve Kurban" ünitesi içerisinde "Kurban ve Önemi" başlığı yer

almaktadır. Bu başlık kapsamında kurbanın anlamı, kurban kesmenin hükmü, zamanı, kimlere vacip olduğu, kurban edilecek hayvanların şartları, kurban etinin dağıtımı gibi konulara değinilmekle birlikte kurbanın önemi konusu çok yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır.

Genç'in DKAB 10. Sınıf Ders Kitabı ile Ekşi, Yapıcı, Özbay ve Akgül tarafından hazırlanan DKAB 10. Sınıf Ders Kitabında birbirine benzer şekilde "Kurban" konusunda kurbanın anlamı, kurban kesmenin hükmü, kurban edilecek hayvanların şartları, kurban kesilirken dikkat edilecek hususlar, kurbanın önemi gibi konulara yer verilmiştir.

Genel olarak Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalleri ile Ortaöğretim DKAB 10. Sınıf Ders Kitapları içerik açısından bazı benzerlikler taşımakla birlikte ortaokul kitaplarında olduğu gibi Ortaöğretim DKAB Ders Kitaplarının öğrenci seviyesine daha uygun olduğu ve konuların anlatımında eğitimsel etkinliklere daha fazla yer verdiği şeklinde bir değerlendirme yapılabilir.

Sonuç

Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, 1) Öğretim Programında ibadet öğretimi ile ilgili konular, "İslam'ın Beş Temeli" ünitesi içerisinde yer verilmiştir. Bu ünite "Kelime-i Şehadet", "Namaz", Zekât", "Oruç" ve "Hac" konularına yer verilmiştir. Bu ünite uygulamaya ilgili yorum farklılıklarının dikkate alınacağı belirtilmiştir. Ancak Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, 1) Öğretim Materyalinde "Namaz", "Zekât", "Oruç" ve "Hac" konuları ile ilgili herhangi bir farklı yoruma yer verilmemiştir. Ancak bazı konuların anlatımında Hanefi mezhebinin görüşleri esas alınmıştır.

Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, 2) Öğretim Programında ise ibadet öğretimine "İslam'da İbadetler" ünitesinde değinilmiştir. Bu ünite içerisinde "Namaz (Namazın Önemi, Namazın Kılınışı)", "Zekât (Zekâtın Önemi, Zekâtın Verilişi)", "Oruç (Orucun Önemi, Oruç Çeşitleri, Oruç Tutarken Nelere Dikkat Edilmelidir)", "Hac ve Kurban (Haccın Önemi, Hacla İlgili Kavramlar, Kurban ve Önemi)" konuları bulunmaktadır. Bu ünite uygulamaya ilgili yorum farklılıklarının dikkate alınacağı belirtilmiştir.

Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, 2) Öğretim Materyalinde "Namaz", "Oruç" "Haccın Önemi" ve "Hacla İlgili Kavramlar" konusunda daha çok Hanefi mezhebinin görüşleri esas alınmıştır. "Zekât" konusunda Hanefi yorumu çağrıştıran ifadeler olsa da hiçbir yorum farklılığından açıkça bahsedilmemiştir.

Ortaokul Temel Dini Bilgiler (İslam, 1-2) Dersi konuları arasında bulunan namaz, oruç, Zekât, hac ve kurban ibadetleri, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak*

Bilgisi Dersi Öğretim Programında “İbadet” öğrenme alanında 6. sınıfta “Namaz İbadeti” ünitesi, 7. sınıfta “Oruç İbadeti” ünitesi, 8. sınıfta “Zekât, Hac ve Kurban İbadeti” ünitesi içerisinde yer almaktadır.

Şahinbaş ve Komisyon tarafından hazırlanan *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 6. Sınıf Ders Kitaplarında* bu üniteye konuların anlatımı ayet ve hadis temellidir. Bu da içeriğin oluşturulmasında Kur’an ve Sünnet temelli bir din anlayışının esas alındığını göstermektedir. Açıkça bahsedilmese de Hanefi mezhebinin esaslarının dikkate alındığı görülmektedir. Ancak Şahinbaş’ın kitabında yer alan Hanefilere ait olup diğer mezheplerin benimsemediği bazı görüşler komisyonun kitabında bulunmamaktadır. Bununla birlikte her iki kitapta sadece Caferi mezhebi açıkça ifade edilmiştir.

Yılmaz ve Komisyon tarafından hazırlanan *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitaplarında* bu üniteye “Ramazan Orucu” konusu hakkında bilgi verilirken mezheplerüstü bir bakış açısı benimsenmiştir. Ancak “Orucu Bozan Durumlar” anlatılırken mezheplerüstü bakış açısının dışına çıkmış, tartışmalı bazı bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca her iki kitapta diğer İslam içi yorumlar ismen zikredilmezken sadece Muharrem orucu anlatılırken Alevi-Bektaşî gelenek ismen zikredilmiştir.

Aydın’ın ve Komisyon’un hazırladığı *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8 Ders Kitaplarında* hac ve umre, kurban ile ilgili bazı tartışmalı bilgiler yer almaktadır. Ayrıca her iki kitapta ünitenin sonunda okuma metni olarak verilen “Kurban Tıglama (Kesme) Duası”nın girişinde Alevi-Bektaşîlerin çeşitli sebeplerle kurban keserken bu duayı okudukları belirtilmektedir.

Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde “İbadet Hayatı” ünitesi içerisinde “Namaz (Namazın Önemi, Namazın Kılınışı)”, “Zekât (Zekâtın Önemi, Zekâtın Verilişi)”, “Oruç (Orucun Önemi, Oruç Çeşitleri, Oruç Tutarken Dikkat Edilmesi Gereken Şeyler)”, “Hac ve Kurban (Haccın Önemi, Hacla İlgili Kavramlar, Kurban ve Önemi)” konuları bulunmaktadır. *Öğretim Materyalinde* “Namaz” konusunda bazı yorum farklılıkları ile ilgili bilgiler yere verilmiştir. Bazı konularda ise farklılıklar olmasına rağmen Hanefi mezhebi dikkate alınarak konular anlatılmıştır.

Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde “Zekât” ve “Oruç” konusunda ise mezheplerin farklı görüşleri olduğu belirtilmemiştir. Ancak verilen bazı bilgiler mezhepler arasında tartışmalı olan bilgilerdir. “Hac ve Kurban” konusunda bazı yorum farklılıklarına dikkat çekilmiştir. Yer verilen bazı görüşler ise sadece Hanefilere aittir.

Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 1) Öğretim Materyalinde konular genellikle Hanefi mezhebine göre anlatılmakta, eğer bir yorum farklılığı varsa

bu farklılığa ilgili mezhebin ismi verilerek değinilmektedir. *Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, II) ile Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler Dersi (İslam, I) Öğretim Programlarında* ve *Materyallerinde* ünitelerin ismi birbirinden farklı olmasına rağmen yer verilen konular ve bu konuların alt başlığı birbiriyle aynıdır. Bu durum program açısından çok uygun gözükmemektedir.

Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 2) Dersi Öğretim Programında yorum farklılıklarına değinilmesi ile ilgili herhangi bir bilginin bulunmaması; *Ortaöğretim Temel Dini Bilgiler (İslam, 2) Öğretim Materyaline* de yansımış, hiçbir şekilde yorum farklılıklarına değinilmemiştir.

Ortaokul Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programında yorum farklılıklarına yer verileceği belirtilen ibadetler ile ilgili üniteler, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında*, 10. “İbadet” öğrenme alanında “İslam’da İbadetler” ünitesi içerisinde yer verilmektedir. Bu üniteye yer verilen konular ise “İnanç-İbadet İlişkisi”, “Başlıca İbadetler”, “Namaz”, “Oruç”, “Zekât”, “Hac”, “Kurban” ile “Salih Amel”dir. Ayrıca bu üniteye okuma metni olarak “Hz. Ali’nin Örnek Şahsiyeti ve İbadetin Öneme Dair Sözleri” yer almaktadır.

Genç’in kitabı ile Ekşi, Yapıcı, Özbay ve Akgül tarafından hazırlanan *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitapları* incelendiğinde Genç’in hazırladığı kitabın Ekşi, Yapıcı, Özbay ve Akgül tarafından hazırlanan kitaba oranla Hanefi mezhebinin görüşlerine daha fazla yer verdiği şeklinde bir değerlendirme yapılabilir.

Temel Dini Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri öğretim programları ve kitapları genel olarak incelendiğinde her iki derste mezhepler üstü din öğretiminin birleştirici yaklaşımının tercih edildiği söylenebilir. Temel dini konuları Kuran ve sünnet merkezli ele almak bunun göstergesi kabul edilebilir. Bununla birlikte bu yaklaşıma uyma konusunda Kuran ve sünnet merkezli yaklaşıldığı belirtilirken belli bir yorumun tercih edilmesi ve bunun yanında bazı yorumlara da yer verilmeye başlanması gibi bazı eleştirilebilecek hususlar vardır. Her ne kadar din öğretiminde gerek din kültürü kapsamında olan bir ders olsun gerekse belli bir dini esas alan bir din dersi olsun muhatap olunan öğrenen kitlenin belirgin olan çoğunluğunu esas almak normal kabul edilse de öğrenen kitle arasında yer alanların ya ortak ders içinde ihmal edilmemesi ya da ayrı ders imkanına sahip olmaları ilke edinilmektedir. Bu ilke açısından değerlendirildiğinde her iki derste de bazı eksiklikler olduğu belirtilebilir. Her iki derste de Hanefi mezhebinin görüşlerinin biraz daha yoğunlukta olması eksiklikler arasında gösterilebilir. Bununla birlikte *Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programı* ve *Materyallerinde* yer verilen bazı bilgilerin, mezhepler arasında tartışmalı olduğu göz önünde tutulursa farklı yorumlara kısmen değinildiği ifade edilebilir. Ayrıca *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* dersi kitaplarında ibadet öğrenme alan-

larında Alevi-Bektaşî gelenek ile Caferî mezhebi ismen zikredilmekte iken bu yorumların dışında ismen zikredilen bir yorumun bulunmaması da dikkat çeken başka bir durumdur. Sonuç olarak *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* dersi kitaplarında ibadet ile ilgili konularda ismen belirtilerek Alevi-Bektaşîlik ile Caferîliğin ayrıca ismen belirtilmese de Hanefîliğin bazı farklı görüşlerine yer verilmesinin, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* dersi öğretim programının benimsediği “mezheplerüstü yaklaşım”ın birleştirici modeli ile ne ölçüde uyuşup uyuşmadığı meselesinin dikkate alınarak kitapların tekrar gözden geçirilmesi yararlı olacaktır.

Notlar

(*) Yrd. Doç. Dr., Tuğrul Yürük, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
tyuruk79@gmail.com

- 1 DKAB Dersi ile ilgili yapılan bazı çalışmalar için bkz. Zengin, (2010: 121-160); Karataş & Tabak, (2010: 56-65); Kaymakcan, (2009); Işıkdoğan & Korukcu, (2008: 237-258); Kaymakcan, (2007). Seçmeli dersler ile ilgili yapılan bazı çalışmalar için bkz. Bahçekapılı, (2013); *Seçmeli Din Eğitimi Dersleri İnceleme ve Değerlendirme Raporu*, (2013); Meydan, (2013: 219-250).
- 2 “İslam'ın Temel Kaynakları” ünitesi içerisinde “Hz. Muhammed'in Sünneti” konusuna yer verilmiştir. bkz. Ortaokul Temel Dinî Bilgiler Dersi (İslam; I-II) Öğretim Programı, (2012: 10).
- 3 *Temel Dini Bilgiler Dersi Öğretim Programında* yer alan kazanımlarla ilgili değerlendirmeler için bkz. *Seçmeli Din Eğitimi Dersleri İnceleme ve Değerlendirme Raporu*, s. 19.
- 4 Benzer bir değerlendirme için bkz. Mehmet Bahçekapılı, *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri*, s. 56.
- 5 Vitir namazı ile ilgili yorum farklılıkları için bkz. Komisyon, (2007: 304-305).
- 6 Hedy kurbanının hükmü ile ilgili farklı görüşler için bkz. Komisyon, (2007: 557); Mekke haremindedir tıraş olmanın ve bayramın ilk üç gününden birinde saçların tıraş edilmesi veya kısaltılmasının hükmü için bkz. Komisyon, (2007: 542); ömürde bir kez umre yapmanın hükmü için bkz. Komisyon, (2007: 547).
- 7 Vitir namazı ile ilgili yorum farklılıkları için bkz. Komisyon, (2007: 304-305).
- 8 Bayram namazının kılınışının hükmü ile ilgili yorum farklılıkları için bkz. Komisyon, (2007: 304-306).
- 9 Tartışmalar için bkz. Komisyon, (2006: 3-4).
- 10 Tartışmalar için bkz. Komisyon, (2006: 7).
- 11 Mezheplerin farklı görüşleri için bkz. Komisyon, (2006: 227).

Kaynaklar

- Altıntaş, R. & Dereli, M. V. (2014). *Ortaöğretim temel dinî bilgiler (İslam, 1) öğretim materyali*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Arıcan, K. (2011). Felsefi ve teolojik bir problem olarak dinî çeşitlilik. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 71-98.
- Aydın, M. (2014). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi 8 ders kitabı*. Ankara: Küre Yayıncılık.
- Bahçekapılı, M. (2013). *Yeni eğitim sisteminde seçmeli din dersleri, imkânlar, fırsatlar, aktörler, sorunlar ve çözüm önerileri*. İstanbul: Yaygın Eğitim ve Kültür Derneği Yayınları.

- Çapcıoğlu, F. (2006). *Din öğretiminde yeni yaklaşımlar çerçevesinde ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretim programlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekşi, A., Yapıcı, A., Özbay, E. & Akgül, M. (2014). *Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabı 10. sınıf*. MEB.
- Genç, N. (2014). *Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi 10*. İstanbul: Netbil Basım ve Yayıncılık.
- Göçer, M. & Yaşlı, M. E. (2014). *Ortaokul temel dini bilgiler (İslam, 1) öğretim materyali*, Milli Eğitim Bakanlığı.
- <http://www.meb.gov.tr/2014-2015-egitim-ogretim-yilinda-okutulacak-ilk-ve-orta-ogretim-ders-kitapları/duyuru/7013>.
- Işıkdöğen, D. & Korucuk, A. (2008). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretim programı ve öğretmenlerin programa yönelik görüşleri. *Dini Araştırmalar*, 11(32), 237-258.
- İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu* (2010). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Karataş, S. & Tabak, N. (2010). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programına ilişkin öğretmen görüşleri. *Kuramsal Eğitimbilim*, 3(1), 56-65.
- Kaymakcan, R. (2007). *Yeni ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programı inceleme ve değerlendirme raporu*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi: Eğitim Reformu Girişimi.
- Kaymakcan, R. (2009). *Öğretmenlerine göre din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri, yeni eğilimler: çoğulculuk ve yapılandırmacılık*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Komisyon (2006). *İlmihal II, İslâm ve toplum*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Komisyon (2007). *İlmihal I, iman ve ibadetler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Komisyon (2013). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi 7 ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Komisyon (2014). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi 6 ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Komisyon (2014). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi 8 ders kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı.
- Meydan, H. (2013). Din, ahlak ve değerler alanı seçmeli derslerinin öğrenci görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40, 219-250.
- Ortaokul temel dini bilgiler dersi (İslam; I-II) öğretim programı* (2012). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) öğretim programı* (2010). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Ortaöğretim temel dinî bilgiler dersi (İslam; I-II) öğretim programı* (2012). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Seçmeli Din Eğitimi Dersleri İnceleme ve Değerlendirme Raporu* (2013). (Haz.: Recep Kaymakcan, İbrahim Aşlamacı, Mustafa Yılmaz, Adnan Telli). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Şahinbaş, M. (2014). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi 6 ders kitabı*. Ankara: Tutku Yayıncılık.
- Yapıcı, A., Türker, A. S., Özbay, E. & Akgül, M. (2014). *Ortaokul temel dini bilgiler (İslam, 2) öğretim materyali*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Yılmaz, A. (2014). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi 7 ders kitabı*. Ankara: Tutku Yayıncılık.
- Zengin, M. (2010). Yeni İlköğretim DKAB Öğretim Programının Uygulamadaki Etkililiğinin Değerlendirilmesi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(22), 121-160.